

ZNAČAJ SLUČAJA URGENDA ZA RAZVOJ KLIMATSKIH PARNICA NA PODRUČJU EVROPE

Sažetak

U članku se na sveobuhvatan način analizira slučaj Urgenda protiv Holandije kao prva uspešna klimatska parnica u Evropi. U članku se analizira na osnovu kojih argumenata su holandski sudovi utvrdili odgovornost države za povrede ljudskih prava prouzrokovane propustom države u sprovođenju politike suzbijanja klimatskih promena. Ukazuje se na značaj ovog slučaja ne samo za holandsko već i za međunarodno pravo. U drugom delu članka biće prikazano na koji način je slučaj Urgenda uticao na klimatske parnice koje su se počele pojavljivati pred nacionalnim sudovima širom Evrope. Kroz uporednu analizu slučajeva biće ukazano da postoji neujednačena sudska praksa u klimatskim parnicama. Biće sagledano kako je slučaj Urgenda imao uticaja na pokretanje klimatskih parnica i pred Evropskim sudom za ljudska prava.

Ključne reči: klimatske promene, klimatske parnice, slučaj Urgenda, ljudska prava, Evropska konvencija o ljudskim pravima.

1. Uvod

Svetska javnost se poslednjih godina sve više bavi problemom klimatskih promena i globalnim zagrevanjem. Naročito se razmatra uticaj koji štetni efekti klimatskih promena mogu imati na uživanje ljudskih prava i pod kojim uslovima se države mogu smatrati odgovornim za povrede tih prava, s obzirom na to da ispuštanjem gasova sa efektom staklene bašte države znatno doprinose klimatskim promenama i globalnom zagrevanju. Odgovori na ova pitanja mogu se pronaći ako se analiziraju takozvane klimatske parnice koje se sve češće pokreću pred nacionalnim sudovima.

Pojam „klimatske parnice“ opisuje sudski postupak koji pokreće pojedinac ili grupa građana sa zahtevom da se razjasni ili sprovede postojeći zakon o klimatskim promenama donet u nekoj državi, odnosno zahteva se da države ispunjavaju zacrtane ciljeve u pogledu smanjenja štetnih gasova sa efektom staklene bašte (Climate & Development Knowledge Network, 2012). Klimatske parnice najčešće nastaju ako građani veruju da vlada ne uspeva da ispuni svoje zakonske obaveze u borbi protiv klimatskih promena.

* Master-pravnik, student doktorskih studija na Pravnom fakultetu Univerziteta u Beogradu, e-mail: ljubomir.tintor@yahoo.com

Dok su se prve klimatske parnice na području SAD pojavile još početkom ovog veka, na tlu Evrope prva pravosnažna presuda u klimatskim parnicama je doneta tek 2019. godine u Holandiji. Cilj ovog članka je da se kroz sveobuhvatnu analizu klimatske parnice koja se pojavila u Holandiji ukaže na značaj ovih sporova i da se utvrdi njihova buduća perspektiva, kao i da li zaštita ljudskih prava može poslužiti kao osnov obavezivanja država da dodatno smanje emitovanje štetnih gasova sa efektom staklene bašte u atmosferu i primene agresivniju klimatsku politiku. U prvom delu rada biće izložen slučaj *Urgenda protiv Holandije* i kroz sveobuhvatnu analizu presuda Okružnog i Apelacionog suda biće ukazano zašto se ovaj slučaj smatra prekretnicom u klimatskim sporovima. Ukazaće se na značaj ovog slučaja ne samo za holandsko već i za međunarodno pravo.

U drugom delu članka biće prikazano na koji način je slučaj *Urgenda* uticao na klimatske parnice koje su se počele pojavljivati pred nacionalnim sudovima širom Evrope. Kroz uporednu analizu četiri klimatske parnice u Evropi biće prikazano da još uvek ne postoji ujednačena sudska praksa na starom kontinentu kada se postavi pitanje odgovornosti države za propuste prilikom ublažavanja klimatskih promena i posledice koje promene imaju na uživanje ljudskih prava. Na kraju biće prikazano kako je slučaj *Urgenda* imao uticaja na pokretanje klimatskih parnica i pred Evropskim sudom za ljudska prava, koji zbog svog nadnacionalnog karaktera ima ogroman autoritet na nacionalne sudove u Evropi.

2. Prva uspešna klimatska parnica u Evropi

Četvrti izveštaj Međuvladinog panela Ujedinjenih nacija za klimatske promene (u daljem tekstu: IPCC) 2007. godine naglasio je da države moraju značajno smanjiti svoje emisije štetnih gasova sa efektom staklene bašte do 2030. godine kako bi se ublažili efekti globalnog zagrevanja.¹ Treba istaći činjenicu da je Pariski sporazum iz 2015. godine, shodno novim naučnim nalazima, proklamovao cilj da globalno zagrevanje ne sme preći nivo od 1,5°C (Spier, 2020, p. 322). Holandija je, svesna svoje ugroženosti od porasta nivoa okeana prouzrokovanog efektima klimatskih promena, a s obzirom na okolnost da se veći deo njene teritorije nalazi ispod nivoa mora, 2007. godine preuzela obavezu da će svoje emisije štetnih gasova do 2020. godine smanjiti za 30% u odnosu na nivo iz 1990. godine. Međutim, nakon promene vlasti 2011. godine, holandski premijer je izjavio da će Holandija do 2020. godine uspeti da smanji svoje emisije za 14 do 17% (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 4.27). Ovakav postupak opravdavan je činjenicom da je Evropska unija preuzela obaveze smanjenja štetnih gasova na nivou EU za 20% do 2020. godine u odnosu na period iz 1990. godine i da se Holandija kao članica mora pridržavati tih ciljeva.² Nezadovoljna smanjenjem prvobitno zacrtanih ciljeva neprofitna organizacija *Urgenda* je započela pregovore sa državom koji su završeni bezuspešno. Zatim je ova organizacija

¹ IPCC je zaključio da bi trebalo da razvijene države do 2020. smanje svoje emisije štetnih gasova između 25% i 40% u odnosu na 1990. godine ukoliko se žele postići zacrtani ciljevi globalnog zagrevanja od 2°C. (IPCC, 2007, pp. 3–22).

² EU je na konferenciji u Dohi dala uslovnu ponudu da zajedno sa državama članicama smanji emisije štetnih gasova za 30% do 2020. godine. Opširnije vid. Doha Amendment to the Kyoto Protocol.

pokrenula sudski postupak u kome je zahtevala da se putem sudskog naloga Holandija obaveže na smanjenje svoje emisije štetnih gasova za 40% do 2030. godine ili barem za 25% do 2020. godine (Stein & Castermans, 2017, pp. 306–307).

Fondacija Urgenda je svoj tužbeni zahtev zasnovala između ostalog na povredi čl. 2 i 8 Evropske konvencije o ljudskim pravima – EKLJP (European Convention on Human Rights, 1950). Urgenda je svoj tužbeni zahtev potkrepila mnogobrojnim naučnim nalazima da ukoliko se krene na vreme sa adekvatnim naporima, moguće je dostići krajnji cilj smanjenja od 80% gasova u Evropi do 2050. godine (Stein & Castermans, 2017, pp. 306–307). Urgenda je ukazala i na činjenicu da je agresivnija politika smanjenja gasova mnogo jeftinija ako se što ranije preduzme. Interesantan je stav Urgende koji je u svom tužbenom zahtevu navela – da štiti interese ne samo sadašnje generacije holandskih građana već i buduće generacije Holandana, a naročito je naglašeno da ovom tužbom zastupa interese i svih ljudi na planeti (Mayer, 2019, p. 176). Fondacija Urgenda je iznoseći svoje stavove takođe navela da je Holandija samoinicijativno smanjujući ciljeve prekršila i međunarodne sporazume koje je potpisala (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 2.27).

Holandija je iznoseći svoju odbranu navela da ona ne može samostalno da reši ovaj globalni problem te da njen globalni doprinos zagađenju iznosi svega 0,5% (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 2.27). S obzirom na navedeno, Holandija je osporila postojanje uzročne veze između smanjenja emisija štetnih gasova na nacionalnom nivou i globalnog uticaja klimatskih promena (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 2.27). Takođe, država je osporila pravo Fondaciji Urgenda na pokretanje kolektivne tužbe.

Okružni sud u Hagu (*Rechtbank Den Haag*) je u prvostepenom postupku dozvolio Fondaciji Urgenda da bude strana u postupku zasnivajući svoju odluku na odredbama Holandskog građanskog zakonika (Spijkers, 2020). Sagledavši argumente strana u sporu, Okružni sud je zaključio da država nije direktno prekršila obaveze preuzete Okvirnom konvencijom Ujedinjenih nacija o klimatskim promenama, Protokolom iz Kjota, Evropskom konvencijom o ljudskim pravima kao ni obaveze prema pravu EU, a nije povređen ni holandski ustav (Verschuuren, 2019, pp. 94–98). Okružni sud u Hagu je zaključio da kao pravno lice Fondacija Urgenda ne može imati status žrtve prema čl. 34 EKLJP-a, pa se stoga, prema mišljenju Okružnog suda, Fondacija Urgenda ne može ni pozivati na povrede čl. 2 i 8 Konvencije (Minnerop, 2019, p. 155). Ipak, ustanovljeno je da je država prekršila princip dužne pažnje prema svojim građanima, čime je ustanovljena njena odgovornost. U svojoj presudi Okružni sud je zaključio da je princip dužne pažnje u skladu sa međunarodnom praksom koja prerasta u običajno pravo, a može se naročito uočiti u praksi Evropskog suda za ljudska prava (ESLJP) koji nameće obavezu pozitivnog delovanja državama prilikom zaštite garantovanih prava (Minnerop, 2019, p. 151). Okružni sud je dosudio da je država Holandija dužna da smanji emisiju štetnih gasova za 25% do 2020. godine u odnosu na nivo iz 1990. godine. Okružni sud se pozvao na veliki broj pravno obavezujućih i neobavezujućih izvora kako bi potkrepio svoje stavove navedene u presudi da je država prekršila koncept dužne pažnje, odnosno dužnost države da brine o svojim građanima (Mayer, 2019, p. 175). Interesantno je da se Okružni sud u Hagu, donoseći prvostepenu presudu, prostorno ograničio na posledice klimatskih promena na području Holandije.

Sud uopšte nije razmatrao zacrtane ciljeve za period od 2020. do 2030. godine. Na taj način Okružni sud je samo delimično usvojio tužbeni zahtev. Razmatrajući slučaj, Okružni sud je prednost dao argumentima Fondacije Urgenda koja je tvrdila da je cilj smanjenja od 25 do 40% standard koji klimatske nauke prihvataju i usvajaju u međunarodnim sporazumima (ovaj nivo smanjenja smatra se opšteprihvaćenim) i da odstupanje države od ovog standarda predstavlja kršenje dužnosti prema ljudima koji žive u Holandiji, te da pravo EU ne zabranjuje državama članicama da usvoje strože mere (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par 2.53-2.68). Oni su u tužbi izrazili jasan skepticizam u pogledu delotvornosti politike EU u pogledu ublažavanja klimatskih promena (Verschuuren, 2019, pp. 94–98).

Okružni sud je u svojoj presudi naveo da Holandija nije odgovorna za štetu koju će pretrpeti buduće generacije širom sveta, ali je odgovorna za dobrobit sadašnjih i budućih generacija Holandana (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 4.5–4.8). Na ovu odluku Okružnog suda uticala je i praksa država poput Švedske, Danske i Velike Britanije koje se smatraju holandskim tzv. „zelenim reperima“ kada se govori o naporima za smanjenje štetnih efekata klimatskih promena (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 4.80–4.82). Njihovi doprinosi naveli su Okružni sud na zaključak da je država Holandija neadekvatno odgovorila na klimatske promene i da je napravila propust neadekvatno primenjujući princip dužne pažnje, na taj način kršeći običajno pravo (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 4.80–4.82).

Okružni sud je odbacio tvrdnju Holandije da ona ne može postaviti strože ciljeve u odnosu na ciljeve EU. Zaključeno je da je pravo EU od minimalnog značaja, jer države članice uživaju široko polje slobodne procene u sprovođenju svoje klimatske politike. (*Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands*, par. 4.52). Sporno je i pitanje da li je obrazloženje Okružnog suda bilo u skladu sa zakonodavstvom EU. Klimatske promene su područje u kojem EU i države članice imaju zajedničku nadležnost, ali nigde nije izričito zabranjeno da država propiše strože ciljeve. Međutim, treba naglasiti da bi, s druge strane, povećani ciljevi država članica mogli prouzrokovati ozbiljne probleme kada je u pitanju sloboda konkurencije i osnovne slobode poput slobode kretanja robe ili usluga.

U debatama u Holandiji mnogi su smatrali da je Okružni sud donoseći prvostepenu presudu narušio načelo podele vlasti i prekoračio svoje nadležnosti. Pored toga, zamera se i da je Okružni sud prilikom donošenja odluke naučne nalaze o klimatskim promenama kroz sudsku presudu pretvorio u pravno obavezujuće norme.³ Takođe, bila je kritikovana primena nedovoljno definisanog načela dužne pažnje u oblasti klimatskih promena, međutim, očigledno da ovom prigovoru nema mesta kada se ima u vidu da se ovaj princip danas smatra opšteprihvaćenim u pravu (Minnerop, 2019, p. 151).

Država je, nezadovoljna odlukom, uložila žalbu Apelacionom sudu osporavajući niz iznetih činjenica. Holandija se žalila na odluku, uglavnom zato što se protivila mešanju Suda u donošenje vladinih odluka, te je tvrdila da bi o njima trebalo raspravljati u parlamentu,

³ U stručnoj literaturi postavlja se pitanje da li obaveza smanjenja štetnih gasova sa efektom staklene bašte, koja se nameće Holandiji u presudi, može proizaći iz naučnih podataka navedenih u izveštaju IPCC-a koji je neobavezujući pravni akt. Takođe, da li je princip dužne pažnje dovoljan osnov za obavezivanje? Više o tome vid. De Graaf & Janssen, 2015, pp. 517–527.

a ne na sudovima. Svoj zahtev je zasnovala na navodnoj povredi načela podele vlasti (Verschuuren, 2019, pp. 94–98). Takođe, država je tvrdila da su uticaji klimatskih promena previše nesigurna osnova da bi se potkrepile tvrdnje poput one koju je iznela Fondacija Urgenda u svojoj tužbi. Na taj način je pokušala da ospori stav Okružnog suda koji je naglasio važnost principa predostrožnosti u ovom pogledu, smatrajući ga obavezujućim principom u slučajevima kao što je ovaj.⁴ S druge strane, Fondacija Urgenda je uložila unakrsnu žalbu tvrdeći da bi trebalo da bude u mogućnosti da se direktno pozove na odredbe EKLJP-a u postupku (Nollkaemper & Burgers, 2020).

Apelacioni sud (*Gerechtshof Den Haag*) je potvrdio odluku Okružnog suda odbacivši sve prigovore države. Treba napomenuti da je Apelacioni sud prihvatio unakrsnu žalbu Fondacije Urgenda. Apelacioni sud je smatrao da je na osnovu monističkog pristupa koji se primenjuje u holandskom pravu moguće direktno primeniti odredbe EKLJP-a,⁵ zasnivajući tako svoju presudu u potpunosti na odredbama EKLJP-a. Apelacioni sud je utvrdio povrede čl. 2 (pravo na život) i čl. 8 (pravo na porodični i privatni život). U obrazloženju je navedeno da država ima pozitivnu obavezu da zaštiti živote građana u okviru svoje nadležnosti prema čl. 2 EKLJP-a, dok čl. 8 obavezuje državu da preduzme sve mere predostrožnosti kako bi onemogućila kršenje ovog člana kada postoji realna i neposredna opasnost prouzrokovana nekom opasnom delatnošću, bilo da je u pitanju javna ili privatna delatnost (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 43).⁶

Interesantno je da se Apelacioni sud osvrnuo i na tvrdnje države da je obavezna da sledi politiku EU. Apelacioni sud je i u ovom delu potvrdio prvostepenu presudu. U obrazloženju se navodi da je cilj EU od 20% osporen, da nema naučnu potkrepljenost i da je EU kao celina zapravo na putu da postigne smanjenje od 26 do 27% do 2020. godine (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 72). Apelacioni sud je takođe naveo da država nije uspevala da potkrepi svoju tvrdnju da bi strože mere od onih koje zahteva EU štetile jednakim uslovima za holandske kompanije. Sud ukazuje da nekoliko država članica EU prevazilaze ciljeve EU (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 43). Međutim, u ovom obrazloženju mogu se pronaći određeni nedostaci. Okolnost da druge države prevazilaze ciljeve EU ne znači da postoji i zakonski zahtev da Holandija to učini. Apelacioni sud nije bio pozvan da proceni da li je Holandija poštovala politiku EU, već je zatraženo da proceni da li je država postupila nemarno prema svojim građanima, jednostavnim slepim sprovođenjem politike EU (Verschuuren, 2019, pp. 94–98).

Apelacioni sud je odbacio i argumente države da njene emisije štetnih gasova iznose svega oko 0,5% globalnih emisija, te da bi dodatno smanjenje emisija predstavljalo značajne napore. Država je ovaj prigovor iskoristila nadajući se odbijanju tužbe, jer u sličnim klimatskim parnicama pokrenutim u SAD do ovog slučaja nikad sudovi nisu uspevali da ustanove uzročno-posledičnu vezu između politike države u suzbijanju klimatskih promena i štetnog uticaja klimatskih promena na uživanje ljudskih prava. Međutim,

⁴ Apelacioni sud je u drugostepenom postupku podržao stav Okružnog suda pozivajući se na slučaj *Tatar protiv Rumunije (Tătar v. Romania)* pred Evropskim sudom za ljudska prava.

⁵ Monistički pristup omogućuje da se odredbe međunarodnih ugovora i međunarodnih konvencija smatraju sastavnim delom nacionalnog prava i da su direktno primenjive u pravnom sistemu.

⁶ Ovde se pre svega misli na industrijske delatnosti koje se po samoj svojoj prirodi smatraju opasnim.

Apelacioni sud je zauzeo vrlo interesantan i inovativan stav da je pitanje postojanja uzročne veze manje sporno kada predmet spora nije dodela štete, već samo obaveza Vlade da preduzme pravne i političke mere. Prema stavu Apelacionog suda, u ovom slučaju je s obzirom na okolnosti bilo dovoljno da postoji „stvaran rizik od opasnosti zbog koje mere treba preduzeti“ (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 64). Apelacioni sud je odbacio navode države oslanjajući se na podatke o emisijama po glavi stanovnika i utvrdio da je Holandija najveći emiter emisija štetnih gasova po glavi stanovnika u EU i osmi najveći u svetu, kao i da su holandske emisije ugljen-dioksida porasle od 1990. godine (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 26). Odbačen je i argument države da se zbog nemogućnosti da se uspostavi globalna akcija, koja bi jedina mogla postići adekvatne rezultate, ne može zahtevati ni obaveza Holandije da ona individualno smanji svoje emisije. Ovaj argument je odbačen iz jednostavnog razloga, jer bi se u suprotnom došlo u situaciju da se onemogućí efikasan pravni lek protiv propusta države, a i Fondacija Urgenda nema mogućnost da tuži druge države.

Verovatno je najteže prilikom donošenja presude u ovom slučaju bilo kako odrediti obim obaveze koja se treba nametnuti državi. Obim obaveza koje se nameću državama u ekološkim sporovima uglavnom se uvek svodi na balansiranje između ekonomskih interesa države i odloženog uticaja koje ekološka šteta pričinjava zdravlju ljudi. Dilema se najčešće rešava tako što se utvrđuje globalni cilj, a zatim se utvrđuju obaveze države (Paris Agreement, 2015, čl. 2–3). Da bi uspeali da donesu adekvatnu odluku i procenili da li je država preduzela dovoljno mera po pitanju smanjenja štetnih gasova i koji su konkretno ciljevi koji se moraju postići, sudije bi se morale osloniti na relevantne stavove nauke. Apelacioni sud je, potvrđujući presudu, naznačio da je ograničenje globalnog zagrevanja do određenog nivoa politička odluka, a ne naučna. Odluku su donele političke vođe na osnovu informacija koje su pružili eksperti iz klimatskih oblasti (Gupta & Tirpak, 2019, p. 769). Iz ovih razloga Apelacioni sud je imao vrlo težak zadatak da utvrdi koji će nivo obaveza nametnuti državi. Očigledno da ni Apelacioni ni Okružni sud nisu bili voljni da tumače pomenuti princip zbog čega je presuđeno da Holandija treba svoj nivo smanjenja štetnih gasova da svede na prosek koji je predviđen u Aneksu I Protokola iz Kjota (*The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation*, par. 71-73)

Ostaje otvoreno pitanje zašto sudovi nisu razmatrali mogućnost da odrede maksimalne vrednosti utvrđene u Aneksu. Jedan od glavnih nedostataka ovog postupka proizlazi iz činjenice da se organizacija Urgenda nije žalila na ove propuste oba suda. Vrhovni sud Holandije (*Hoge Raad*) je 13. septembra 2019. godine potvrdio presudu Apelacionog suda u celosti.⁷

Značaj slučaja Urgenda može se sagledati iz više uglova. Prvo, slučaj Urgenda predstavlja presedan, jer je to prvi slučaj koji povezuje sudsku praksu ESLJP-a i uticaj klimatskih promena (Drenovak-Ivanović, 2020, p. 11). Takođe, ovo je prvi slučaj u kome

⁷ Vrhovni sud je primetio da su interesi stanovnika Holandije u vezi sa klimatskim promenama dovoljno identični i mogu se „povezati“, tako da pravna zaštita kolektivnom tužbom može biti efikasnija i delotvornija. Iz tog razloga je opravdano podnošenje kolektivne tužbe na osnovu čl. 3: 305 Holandskog građanskog zakonika i potvrđena stranačka legitimacija Fondacije Urgenda kao neprofitne organizacije koja je osporavana tokom čitavog postupka.

je uspostavljen temelj da ljudska prava garantovana EKLJP-om mogu poslužiti kao osnov za pozivanje države na odgovornost u propustima prilikom sprovođenja svoje klimatske politike. Drugo, dokumenti i argumentacija koje je podnela nevladina organizacija Urgenda prevedeni su na engleski jezik sa izrazitom namerom da se svetska javnost upozna sa ishodom prvog klimatskog spora u Evropi. Jedna od ideja bila je da se argumenti Fondacije Urgenda izneti u postupku, kao i obrazloženja sudova iskoriste kao neki oblik precedentnog prava u budućim klimatskim sporovima širom sveta. Najveći značaj ovog slučaja ogleda se u činjenici da je utvrđena sistemska odgovornost države, te da su se sudovi fokusirali na posledice koje klimatske promene imaju na uživanje ljudskih prava i povezanost globalnog zagrevanja i ljudskih prava. U slučaju Urgenda dati su samo pravci kojima se država mora rukovoditi sprovodeći klimatsku politiku, dok je sama realizacija prepuštena nadležnim organima, prvenstveno holandskoj Vladi.

Slučaj Urgenda je doprineo stvaranju Svetske mreže za klimatske parnice. Ova grupa eksperata formirana je kako bi pomogla aktivistima širom sveta da lakše pokreću klimatske parnice. Ova grupa će, s obzirom na svoj globalni karakter, zasigurno doprineti da se svetska javnost više angažuje po pitanju zaštite od klimatskih promena.

3. Klimatske parnice u Evropi inspirisane slučajem Urgenda

Pod dejstvom odluke koju je doneo holandski Okružni sud, širom Evrope došlo je do pokretanja sličnih klimatskih parnica. Nakon odluka u slučaju Urgenda, sudovi širom sveta sada bezrezervno prihvataju činjenicu da se društvo i planeta suočavaju sa vrlo ozbiljnim problemom ukoliko se ne pristupi agresivnoj politici smanjenja štetnih gasova sa efektom staklene bašte. Nakon prvostepene presude u slučaju Urgenda i usvajanja Pariskog sporazuma, klimatske parnice su postale transnacionalno sredstvo kojim pojedinci mogu da upravljaju klimatskim promenama (Wegener, 2020, pp. 18–19). U svim slučajevima koji su se pojavili nakon prvostepene presude u slučaju Urgenda, podnosioci tužbi su navodili da države neadekvatnim sprovođenjem svojih planova suzbijanja štetnih efekata klimatskih promena krše njihova ljudska prava. U ovom poglavlju biće prikazano, kroz analizu četiri slučaja koji su se pojavili nakon slučaja Urgenda, u Republici Irskoj, Velikoj Britaniji, Nemačkoj i Francuskoj, da nacionalni sudovi u Evropi još uvek nemaju ujednačenu praksu po pitanju odgovornosti države za propuste dužne pažnje prema svojim građanima zbog nedovoljnog smanjenja štetnih gasova. Zajedničko za sve sporove jeste da su se tužioc, pored na povrede domaćeg prava, žalili i na povrede odredaba međunarodnih ugovora, pre svega povrede čl. 2 i 8 EKLJP-a.

Inspirisani uspehom u Holandiji i podstaknuti istom željom, Prijatelji irske okoline (*Friends of the Irish Environment* – FIE) pokrenuli su pred nacionalnim sudom postupak protiv Republike Irske poznat kao Irski klimatski slučaj. Ova nevladina organizacija pokrenula je postupak nezadovoljna irskim planom smanjenja štetnih gasova. Prijatelji irske okoline tvrdili su da su Nacionalni plan ublažavanja („NMP“) i odluka o njegovom usvajanju predstavljali odluku *ultra vires* u odnosu na Zakon o klimatskim akcijama i niskoj upotrebi ugljenika koji je donet 2015. godine (McLoughlin, 2019). Ova organizacija je tvrdila

da su srednjoročni i dugoročni planovi ekološke zaštite Irske suprotni pravima pojedinaca na život i zdravlje i zdravu životnu sredinu zaštićenu irskim ustavom (McLoughlin, 2019).

Prvostepeni sud je na kraju doneo presudu u korist Vlade. Sud je pronašao način da donoseći presudu ne odluči o glavnim pitanjima postavljenim u sporu. Da bi pojednostavio odlučivanje, Sud je samo odlučivao da li plan koji je donela država predstavlja *ultra vires* postupanje u odnosu na nacionalno pravo. Prvostepeni sud je doneo presudu da se plan države može podvesti pod okvire zakona usvojenog 2015. godine (McLoughlin, 2019). Međutim, u drugostepenom postupku Vrhovni sud Republike Irske doneo je suprotnu odluku. Jednoglasno je odlučeno da je Republika Irska, donoseći klimatski plan, prekršila zakon (*Friends of the Irish Environment v. Ireland*, par. 76).

U obrazloženju je navedeno da u klimatskom planu nisu konkretizovani i precizno utvrđeni mehanizmi koji će se koristiti za smanjenje štetnih gasova. U odluci se navodi da nacionalni plan ublažavanja nije u potpunosti ispunio specifične potrebe koje bi osigurale ispunjenje zacrtanih ciljeva države, a to je da se do 2050. godine smanji emisija gasova sa efektom staklene bašte od 80% u poređenju sa nivoima iz 1990. godine (*Friends of the Irish Environment v. Ireland*, par. 84–108). Iz tih razloga je naloženo da se postojeći klimatski plan ukine i preradi. Značaj ovog slučaja ogleda se u činjenici da su stavovi izneti u slučaju Urgenda potvrđeni s obzirom na to da se Vrhovni sud u obrazloženjima pozivao na presude holandskih sudova. Presuda dobija na težini ako se zna da je Republika Irska treća po količini ispuštenih gasova sa efektom staklene bašte od svih članica u EU (Kusmer, 2020). Irski ministar nadležan za klimatska pitanja istakao je značaj presude i potrebu da se ona iskoristi kako bi se država stimulisala na agilnije delovanje i da se na taj način obezbedi zajednička budućnost i bolji kvalitet života za sve (Kusmer, 2020).

Sledeći bitan slučaj koji je od značaja za klimatske parnice, a koji će biti analiziran u ovom članku, dogodio se u Nemačkoj. Slučaj je započeo nakon što je ekološka organizacija iz Nemačke pokrenula parnicu protiv države tvrdeći da propust Vlade da ispuni svoj cilj smanjenja emisija od 40% do 2020. godine krši prava građana na život, zdravlje i imovinu. Upravni sud u Berlinu odbacio je tužbu kao bespredmetnu s obzirom na to da je nemačka Vlada donela novi plan za ublažavanje klimatskih promena u kojem su značajno smanjeni prvobitno zacrtani ciljevi. Takođe, rok za ispunjenje ciljeva je pomeren na 2023. godinu (*Family Farmers and Greenpeace Germany v. Germany*). U ovom slučaju u Nemačkoj, za razliku od prethodnih slučajeva koji su se pojavili u Evropi, Upravni sud nije ustanovio uzročnu vezu između globalnog zagrevanja i navodne povrede ljudskih prava. Ova odluka dovela je do podnošenja ustavne žalbe u kojoj je zahtevano da se izmeni Zakon o zaštiti klime.⁸ Ostaje da se vidi kako će se ovaj postupak završiti i da li će se nastaviti praksa uspostavljena u slučaju Urgenda.

Da još uvek na području Evrope ne postoji jedinstven stav o uticaju klimatskih promena na ljudska prava i o odgovornosti država zbog propusta pozitivnog delovanja prilikom ublažavanja efekata klimatskih promena govori i slučaj koji se pojavio u Velikoj Britaniji. Grupa građana je podnela predstavku u kojoj je tvrdila da trenutna klimatska politika

⁸ Treba istaći da je cilj Zakona bio da se emitovanje gasova sa efektom staklene bašte do 2030. godine smanji za 55% u odnosu na nivo iz 1990. godine.

Ujedinjenog Kraljevstva nije usklađena sa ciljevima Pariskog sporazuma, te da na taj način država krši svoje međunarodne obaveze. U tužbenom zahtevu građani su zahtevali, kao i u prethodno prikazanim slučajevima, da se država obaveže na veće ciljeve u pogledu smanjenja štetnih gasova. Apelacioni sud je potvrdio presudu Višeg suda da se tužba odbaci jer, prema mišljenju suda, stranke nemaju izgleda za uspeh (*Plan B Earth and Others v. The Secretary of State for Business, Energy, and Industrial Strategy*, par. 1–7). Očigledno da ovakva odluka Apelacionog suda UK predstavlja više političku, nego pravnu odluku.

Zanimljivo je da se francuski Upravni sud odlukom iz februara ove godine u najnovijoj klimatskoj parnici vraća na kolosek ustanovljen u slučaju Urgenda. Upravni sud je proglasio državu odgovornom za probleme koje prouzrokuju klimatske promene za uživanje ljudskih prava. Francuska se prema odluci Upravnog suda smatra odgovornom pošto nije uspjela za kratko vreme da ispuni zacrtane ciljeve smanjenja emisije štetnih gasova. Sud je analizirao domaće i međunarodne obaveze koje je Francuska preuzela u pogledu ublažavanja efekata klimatskih promena, kao i naučne dokaze u vezi sa ozbiljnim klimatskim uticajima koji već pogađaju francusku teritoriju, kao što su obalna erozija, ekstremni vremenski događaji (poput vrućina i poplava) i širenja insekata koji prenose bolest. Zaključak suda je da je država propuštanjem da sprovede mere za koje je sama smatrala da bi bile efektivne u pogledu borbe protiv klimatskih promena odgovorna za povredu ljudskih prava (*Notre Affaire à Tous and Others v. France*, par. 19–22).⁹

Primetno je da nacionalni sudovi nemaju jedinstven stav kada se postavi pitanje prirode klimatskih akcionih planova. Takođe, ovi slučajevi se više bave budućim posledicama nego sadašnjim povredama prava, pa sudovi na prilično ekstenzivan način tumače postojanje uzročne veze između klimatskih promena i povreda ljudskih prava kako bi mogli da zasnuju nadležnost, karakterišući tužioce kao buduće žrtve povreda. Još uvek postoje ozbiljna kolebanja sudova da li planovi u kojima su zacrtani ciljevi smanjenja emisije štetnih gasova predstavljaju pravni dokument ili političku odluku državnih organa. Zapaža se da su za sada sudovi u slučajevima u Nemačkoj i Velikoj Britaniji odlučivali da ove planove proglase političkim odlukama kako bi izbegli obavezu da razmatraju i odlučuju o ovim kompleksnim pitanjima.

4. Klimatske parnice pred Evropskim sudom za ljudska prava

Iako EKLJP i dodatni protokoli uz nju nijednim članom ne garantuju izričito pravo na zdravu životnu sredinu, Sud u Strazburu je, shvatajući tokom vremena značaj ovog globalnog problema, počeo da kroz svoju sudsku praksu daje odgovore na neka značajna pitanja. Sud je počeo da razvija ekološku praksu najčešće odlučujući o odgovornosti države za pričinjenu ekološku štetu i povredu ljudskih prava, kroz povredu prava na život, imovinu ili prava na poštovanje porodičnog i privatnog života.

⁹ Sa više od 2,3 miliona potpisa, internetska peticija koja podržava pravni postupak je peticija sa najviše potpisa u istoriji Francuske. O ovom slučaju opširnije vid. analizu Gossement, 2021.

Pod uticajem uspeha slučaja Urgenda došlo je i do prvog slučaja o klimatskim promenama koji se pojavio pred ESLJP-om. Slučaj *Duarte Agoštinjo (Duarte Agostinho) i ostali* pokrenula je grupa mladih iz Portugalije protiv trideset tri države članice Saveta Evrope, među kojima su sve države članice EU (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*). U svojim predstavkama podnosioci su tvrdili da su tužene države odgovorne zbog uticaja koje klimatske promene imaju na njihove živote. Oni takođe tvrde da sve veći efekti koje će pretrpeti tokom svog života zbog loše klimatske politike država povlače za sobom diskriminaciju u odnosu na prethodne generacije, te prema tome dolazi do kršenja čl. 14 u vezi sa čl. 2 i 8 (*Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States*).¹⁰ Efekti koje podnosioci zahteva trpe, a patiće i u budućnosti, nalaze se u okvirima njihovih prava na život i privatni i porodični život. Ovaj slučaj, iako još uvek nema konačne odluke, već je okarakterisan kao revolucionaran zbog mnogobrojnih inovativnih, *sui generis* rešenja tokom postupka.

Prva specifičnost ovog slučaja ogleda se u dokazivanju statusa žrtve koji mora biti ispunjen da bi mogla da se podnese predstavka pred Evropskim sudom za ljudska prava. Prema odredbama EKLJP-a, da bi neko imao status žrtve povreda mora da se desi. Vremenom je Sud razvio praksu da prihvati predstavke i takozvanih budućih žrtava, ukoliko uspe da se dokaže rizik od budućih povreda prava garantovanih Konvencijom. Podnosilac mora izneti čvrste dokaze o verovatnoći nastanka povreda koja se odnosi na podnosioca lično. Uzimajući u obzir opasne uticaje klimatskih promena, koji su jasno iskazani od strane nauke i u obrazloženju presuda holandskih sudova u slučaju Urgenda, pitanje statusa buduće žrtve nije bilo teško dokazati. Evropski sud za ljudska prava je prihvatio status žrtve i uzeo slučaj u razmatranje.

Revolucionarno je u dosadašnjoj praksi Suda da je prvi put prihvaćena predstavka koja je direktno upućena Evropskom sudu za ljudska prava, bez prethodno obaveznog iscrpljenja domaćih pravnih lekova. Sud je uvažio argumente podnosioca predavke da je praktično nemoguće paralelno voditi 33 sudska postupka širom Evrope kako bi se ispunio uslov iscrpljenosti pravnih lekova (Clark, Liston & Kalpouzos, 2020). Prilikom podnošenja predavke, ukazano je da tužene države sistematski krše prava garantovana EKLJP-om prekorajući doktrinu polja slobodne procene koja je ustanovljena kroz praksu ESLJP-a, pogrešno je tumačeći u ekološkim sporovima.¹¹

Ono što ovaj slučaj čini revolucionarnim, pored činjenice da se prvi put pred Evropskim sudom za ljudska prava odlučuje o povredi odredaba Konvencije prouzrokovanoj

¹⁰ Predmet je trenutno dostavljen državama da se izjasne.

¹¹ Osnovni argument koji opravdava postojanje ove doktrine jeste pretpostavka da nacionalne vlasti svake članice Saveta Evrope bolje znaju koje mere treba primeniti kako bi se omogućilo poštovanje EKLJP-a od jednog nadnacionalnog organa kao što je Sud u Strazburu. Smatra se da je vlada određene države bolje upoznata sa trenutnim sveukupnim stanjem u društvu, stepenom demokratije, moralnim vrednostima koje vladaju u društvu. Evropski sud za ljudska prava kada je počeo da primenjuje ovu doktrinu imao je na umu da državama treba prepustiti strogo ograničen obim diskrecije. Međutim, kroz više decenija primene ESLJP je tumačeći odredbe EKLJP-a postepeno sve više počeo da proširuje obim diskrecije prepusten državama. Ipak, polje slobodne procene prepusteno državi nije neograničeno. ESLJP ostaje krajnji arbitar i zadržava pravo da reaguje u slučaju procene da je konkretna država u svojoj proceni prekorčila svoja ovlašćenja i ugrozila prava garantovana EKLJP-om.

dejstvom klimatskih promena, jeste da je Sud prvi put *proprio motu* pokrenuo pitanje povrede jednog od prava garantovanih Konvencijom. Naime, ESLJP je odlučio da tuženim državama uputi zahtev da se izjasne ne samo o navodnim povredama čl. 2, 8 i 14, na koje su se pozvali podnosioci predstavke, već i o povredi čl. 3 EKLJP-a koji predviđa zabranu mučenja i nečovečnog ponašanja i čl. 1 Protokola 1 (pravo svojine) (Clark, Liston & Kalpouzos, 2020). Do sada ni u jednom slučaju koji je pokrenut pred nacionalnim sudovima tužbeni zahtevi nisu bili zasnovani na povredi čl. 3, uključujući i slučaj Urgenda koji se uzima kao precedent kada se govori o klimatskim sporovima. Biće zanimljivo videti kakve će argumente izneti države i da li će Sud zaista imati dovoljno argumenata kako bi ustanovio vezu između globalnog zagrevanja, klimatskih promena i nečovečnog postupanja.

Pitanje povrede čl. 3 EKLJP-a može se pokrenuti ako govorimo o takozvanim klimatskim izbeglicama. Osobe koje bi se pozivale na povredu ovog prava trebalo bi da dokažu da bi vraćanje u područja koja su posebno pogođena efektima klimatskih promena predstavljalo nečovečno postupanje. S obzirom na to da se u slučaju *Agoštinjo* ne radi o proterivanju klimatskih izbeglica, čl. 3 EKLJP-a neće biti primenljiv po ovom osnovu. Da bi uopšte moglo da se razmatra pitanje mučenja ili nečovečnog postupanja, potrebno je da postoji određeni stepen ozbiljnost imajući u vidu sve okolnosti konkretnog slučaja. Ocenjujući stepen ozbiljnosti, ESLJP u obzir uzima fizičke i psihičke elemente zlostavljanja, zatim pol, starost i pređašnje zdravstveno stanje (Heri, 2020).

Prema Evropskoj konvenciji o ljudskim pravima, opasnosti po životnu sredinu moraju dostići određen nivo štetnosti da bi se moglo govoriti o povredi zabrane mučenja. Za sada ne postoji čvrsta sudska praksa koja bi priznala da emisija štetnih gasova ima dovoljan nivo štetnosti koji može prouzrokovati mučenje zabranjeno čl. 3 EKLJP-a (Heri, 2020). To ne znači da s tim povezane štete ili rizici od njih ne bi mogli prekršiti čl. 3. Postoje nesumnjivi načini na koje klimatske promene mogu dovesti do „stvarnih telesnih povreda ili teške fizičke ili mentalne patnje“ (Heri, 2020).

Ukoliko se bude detaljnije razmatralo pitanje povrede čl. 3 u slučaju *Agoštinjo*, mogla bi se razmatrati pozitivna obaveza država da adekvatno i efikasno zaštite ljude iz svojih jurisdikcija od zlostavljanja, uključujući kršenje njihovog fizičkog i mentalnog integriteta. Hipotetički, ovo bi moglo značiti da su potrebne odgovarajuće zakonodavne i administrativne mere za suzbijanje emisije ugljenika, uključujući i korporativne aktere (Heri, 2020).

Ranjivost je jedan od ključnih elemenata koji će se morati dokazati ukoliko se želi da se dokaže povreda čl. 3 EKLJP-a. Ranjivost mora da dokaže pojedinac individualno ili kao član grupe da bi Sud počeo da razmatra povredu odredaba EKLJP-a. Pošto su u slučaju *Agoštinjo* u pitanju maloletnici koji su podneli predstavku, treba imati u vidu da Sud ima drugačije kriterijume kada ocenjuje ranjivost (Heri, 2020). Sud je u dosadašnjoj praksi zauzimao stav da države moraju preduzimati naročite mere kako bi zaštitile maloletnike od mučenja. Pored toga, s obzirom na to da su maloletnici ranjivi, tretman koji možda neće dostići prag ozbiljnosti potreban za kršenje čl. 3 ako se primenjuje na odrasle osobe može ipak dostići taj prag ako se primenjuje na dete (Heri, 2020). Nakon analize, može se doći do zaključka da bi Sud u Strazburu mogao tokom postupka vrlo lako da ustanovi uzročnu vezu između posledica koje su prouzrokovane klimatskim promenama i zlostavljanja

maloletnika, pošto kvalitetan život ovih maloletnika isključivo zavisi od sposobnosti pojedinačne države da primeni adekvatne mere za ublažavanje štetnih posledica.

Na kraju ovog poglavlja biće prikazan još jedan slučaj koji je pokrenut pred Sudom u Strazburu nakon neuspeha pred domaćim organima u Švajcarskoj. Grupa starijih švajcarskih aktivistkinja (*Klimaseniorinnen*), koja se bavi zaštitom od klimatskih promena, 2017. godine je podnela predstavku protiv švajcarske Vlade. Ova grupa žena je zahtevala da Švajcarska poveća svoje ambicije za smanjenje gasova sa efektom staklene bašte za period do 2020. godine, kao i za narednu deceniju i na taj način zaštititi zdravlje podnositeljki od klimatskih promena. Savezni sud Švajcarske je potvrdio presudu nižeg suda i odbio tužbu kao neosnovanu (*Union of Swiss Senior Women for Climate Protection v. Swiss Federal Council and Others*, par. 8).

Švajcarski savezni sud svoju odluku o odbacivanju žalbe zasniva na tvrdnji da se na zaštitu osnovnih prava koje traže podnositeljke ne može pozivati dok se ne prekorači dugoročni temperaturni cilj Pariskog sporazuma (*Union of Swiss Senior Women for Climate Protection v. Swiss Federal Council and Others*, par. 5.1–5.4).

Pritom, donoseći odluku Savezni sud Švajcarske nije uzeo u obzir specifičnosti podnosilaca tužbe, pre svega povećan rizik od dodatnih zdravstvenih problema koje mogu proizvesti klimatske promene ako se imaju u vidu godine podnosilaca. Savezni sud uopšte nije razmatrao činjenicu da postoje povećani zdravstveni rizici sa kojima se starije žene, kao ranjiva grupa, suočavaju (Watts *et al.*, 2018, p. 6).

Podnositeljke predstavke svoj zahtev su zasnovala na načelu prevencije tvrdeći da je bolje sad preduzeti mere zaštite nego kasnije. Stav Saveznog suda Švajcarske nije održiv pošto je maksimalni porast temperature od 2 stepena predviđen Pariskim sporazumom ekstremni scenario koji države moraju da preduprede (Watts *et al.*, 2018, p. 6).

Takođe, scenariji predviđeni klimatskim sporazumima predstavljaju dugoročne procese, a sudovi bi morali postupati sa određenom dozom ažurnosti kada treba da odlučuju o zaštiti ljudskih prava. Nakon odluke Saveznog suda Švajcarske, aktivistkinje grupe *Klimaseniorinnen* podnale su predstavku Sudu u Strazburu.

Ostaje da se vidi kakve će biti presude u ova dva slučaja. Da li će ESLJP zauzeti različite stavove s obzirom na to da su u jednom slučaju podnositelji maloletnici, a u drugom starije osobe. Budući da su ovo prvi slučajevi koji se tiču zaštite ljudskih prava i uticaja klimatskih promena pokrenuti pred Sudom u Strazburu, može se očekivati da Sud posveti podrobnu pažnju argumentima iznetim u slučaju Urgenda imajući u vidu sličnost postupka. Biće zanimljivo sagledati argumentaciju tuženih država po pitanju povrede čl. 3 i videti stav Suda, pošto do sada ovo pitanje nije razmatrano u sudskoj praksi.¹²

¹² U dosadašnjoj praksi ESLJP-a u ekološkim slučajevima uočava se da je polje slobodne procene koje je prepušteno državi prilikom prirodnih katastrofa uže u pogledu pozitivnih obaveza koje država treba da preduzme kada obaveze proističu iz čl. 2, u odnosu na obaveze proizašle iz drugih članova EKLJP-a. Ovu tendenciju Suda treba imati u vidu kada se bude odlučivalo o uticaju klimatskih promena na ljudska prava (Čučković, 2018, p. 294).

5. Zaključak

Slučaj Urgenda revolucionaran je jer je prvi put u jednoj klimatskoj parnici na nacionalnom nivou ustanovljena odgovornost države za propuste u svojim klimatskim politikama. Takođe, ovaj slučaj je prvi uspostavio uzročnu vezu između efekata klimatskih promena i povrede ljudskih prava. Značaj ovog slučaja je što je uz pomoć mnogobrojnih naučnih nalaza uspeo da ustanovi štetne posledice klimatskih promena na zdravlje i život. Uspeh ovog slučaja pokrenuo je slične slučajeve i u drugim državama Evrope. Argumenti izneti u slučaju Urgenda počeli su da služe kao neki oblik precedenta u uporednom pravu. Imajući u vidu da je ova vrsta sporova još uvek na rudimentarnom nivou, ne čudi da postoje lutanja i nedoslednosti u uporednoj sudskoj praksi. Naročito zabrinjava što se nacionalni sudovi kolebaju oko pravne prirode planova za smanjenje štetnih gasova.

Od značaja za budućnost ovih sporova ključno je kakve će stavove zauzeti i koju odluku će doneti Evropski sud za ljudska prava u slučajevima *Duarte Agoštinjo protiv Portugalije i još 32 države Saveta Evrope* i *Union of Swiss Senior Women for Climate Protection (Klimaseniorinnen) protiv Švajcarske*, s obzirom na to da bi zbog autoriteta, koji nesumnjivo poseduje ovaj sud, odluke koje zauzme u ovim slučajevima mogle poslužiti da se kristališe praksa širom Evrope. Naročito treba videti kakvu će odluku ESLJP doneti po pitanju da li klimatske promene mogu izazvati takve posledice koje predstavljaju mučenje. Ukoliko odgovor ESLJP-a bude pozitivan, to će zaista pružiti novi pogled na uticaj klimatskih promena na uživanje ljudskih prava.

Zahvaljujući uspehu tužilaca u slučaju Urgenda, podignuta je svest šire javnosti o ovom značajnom pitanju i počeo je da se vrši izuzetan pritisak na države da preduzmu agresivnije mere u borbi protiv klimatskih promena. Ovolika zainteresovanost omogućuje da preuzete obaveze država u pogledu ublažavanja klimatskih promena na međunarodnom nivou ne ostanu samo mrtvo slovo na papiru.

Na samom kraju može se zaključiti da uspeh slučaja Urgenda predstavlja veliki, ali samo prvi korak u borbi pojedinaca sa državom koji žele da ostvaruju svoja ljudska prava uprkos posledicama klimatskih promena i da je odgovornost države za propuste u sprovođenju akcionih planova prilikom borbe sa klimatskim promenama nedvosmislena. Pred državama stoji obaveza da adekvatno odgovore na izazove koji se postavljaju pred njih i da sprovode agilniju politiku u borbi sa klimatskim promenama koja će zasigurno trajati narednih nekoliko vekova. Nacionalni sudovi i Evropski sud za ljudska prava moraće što pre da zauzmu stavove po bitnim pitanjima koja se pojavljuju u klimatskim parnicama, jer se može očekivati sve veći broj ovakvih slučajeva pošto očigledno slučaj Urgenda predstavlja samo jednu grudvu koja je pokrenula lavinu, a čiji će se efekat u potpunosti moći sagledati tek u budućnosti.

Literatura

- Čučković, B. 2018. *Zaštita životne sredine u međunarodnom pravu ljudskih prava*. Beograd: Univerzitet u Beogradu – Pravni fakultet i Centar za izdavaštvo i informisanje.
- De Graaf, K J. & Janssen, H. J. 2015. The Urgenda Decision: Netherlands Liable for Role in Causing Dangerous Global Climate Change. *Journal of Environmental Law*, 27(3), pp. 517–527.
- Drenovak-Ivanović, M. 2020. Standing In Environmental Law After Urgenda, Juliana and COVID-19 Crises. *EU and comparative law issues and challenges series (ECLIC)*, 4, pp. 3–20.
- Gupta, S. & Tirpak, A. D. 2007. Cambridge. Policies, Instruments and Co-operative Arrangements. In: Metz, B., Davidson, O.R., Bosch, P.R., Dave, R. & Meyer, L.A. (eds), *Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 746–807.
- Mayer, B. 2019. The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation: Ruling of the Court of Appeal of The Hague (9 October 2018). *Transnational Environmental Law*, 8(1), pp. 167–192.
- Minnerop, P. 2019. Integrating the ‘duty of care’ under the European Convention on Human Rights and the science and law of climate change: the decision of The Hague Court of Appeal in the Urgenda case. *Journal of Energy & Natural Resources Law*, 37(2), pp. 149–179.
- Spier, J. 2020. The ‘Strongest’ Climate Ruling Yet’: The Dutch Supreme Courts Urgenda Judgment. *Netherlands International Law Review*, 67, pp. 319–391.
- Stein, E. & Castermans, A.G. 2017. Case Comment – Urgenda v. The State of the Netherlands: The “Reflex Effect” – Climate Change, Human Rights, and the Expanding Definitions of the Duty of Care. *McGill Journal of Sustainable Development Law*, 13, pp. 303–324.
- Verschuuren, J. 2019. The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation: The Hague Court of Appeal upholds judgment requiring the Netherlands to further reduce its greenhouse gas emissions. *Review of European, Comparative & International Environmental Law*, 28(1), pp. 94–98.
- Watts, N. *et al.* 2018. The 2018 report of the Lancet Countdown on health and climate change: shaping the health of nations for centuries to come. *Lancet*, 392(10163). [https://doi.org/10.1016/S0140-6736\(18\)32594-7](https://doi.org/10.1016/S0140-6736(18)32594-7).
- Wegener, L. 2020. Can the Paris Agreement Help Climate Change Litigation and Vice Versa?. *Transnational Environmental Law*, 9(1), pp. 17–36.

Internet izvori

- Clark, P., Liston, G. & Kalpouzos, I. 2020. *Climate change and the European Court of Human Rights: The Portuguese Youth Case*. Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/climate-change-and-the-european-court-of-human-rights-the-portuguese-youth-case/>, (4. 2. 2021).

- Climate & Development Knowledge Network. 2012. *FEATURE: Climate change litigation – a rising tide?*. Dostupno na: https://cdkn.org/2012/05/postcard-from-london-rising-tide-of-climate-change-litigation/?loclang=en_gb, (7. 2. 2021).
- Gossement, A. 2021. *Affaire du siècle (climat - responsabilité de l'Etat): ce qu'il faut savoir avant de lire le jugement du tribunal administratif de Paris*. Dostupno na: <http://www.arnaudgossement.com/archive/2021/01/31/affaire-du-siecle-ce-qu-il-faut-savoir-avant-de-lire-le-juge-6294397.html>, (7. 2. 2021).
- Heri, C. 2020. *The ECtHR's Pending Climate Change Case: What's Ill-Treatment Got To Do With It?*. Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/the-ecthrs-pending-climate-change-case-whats-ill-treatment-got-to-do-with-it/>, (4. 1. 2021).
- IPCC. 2007. Summary for Policymakers. In: Metz, B, et al. *Climate Change 2007: Mitigation. Contribution of Working Group III to the Fourth Assessment Report of the Intergovernmental Panel on Climate Change*. Cambridge: Cambridge University Press, pp. 3–22. Dostupno na: <https://www.ipcc.ch/site/assets/uploads/2018/02/ar4-wg3-spm-1.pdf>.
- Kusmer, A. 2020. *Activists took the Irish govt to court over its national climate plan — and won*. Dostupno na: <https://www.pri.org/stories/2020-08-13/activists-took-irish-govt-court-over-its-national-climate-plan-and-won>, (23. 1. 2021).
- McLoughlin, J. 2019. *Environmental Human Rights Litigation in Ireland*. Oxford Human Rights Hub. Dostupno na: <http://ohrh.law.ox.ac.uk/environmental-human-rights-litigation-in-ireland/>, (26. 12. 2020).
- Nollkaemper, A. & Burgers, L. 2020. *A New Classic in Climate Change Litigation: The Dutch Supreme Court Decision in the Urgenda Case*. Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/a-new-classic-in-climate-change-litigation-the-dutch-supreme-court-decision-in-the-urgenda-case/>, (2. 2. 2021).
- Spijkers, O. 2020. *Public Interest Litigation Before Domestic Courts in The Netherlands on the Basis of International Law: Article 3:305a Dutch Civil Code*. Dostupno na: <https://www.ejiltalk.org/public-interest-litigation-before-domestic-courts-in-the-netherlands-on-the-basis-of-international-law-article-3305a-dutch-civil-code/>, (1. 2. 2021).

Pravni izvori

- Doha Amendment to the Kyoto Protocol, in Decision 1/CMP.8, 'Amendment to the Kyoto Protocol pursuant to its Article 3, para. 9 (the Doha Amendment)' (8 Dec. 2012), UN Doc. FCCC/KP/CMP/2012/13/Add.1, Annex.
- European Convention on Human Rights, Council of Europe, 4 November 1950.
- Paris Agreement 2015. Signed at the 21st session of the Conference of the Parties (COP 21) of the United Nations Framework Convention on Climate Change (UNFCCC).

Sudska praksa

Duarte Agostinho and Others v. Portugal and 32 Other States Application No. 39371/20 ECtHR.

Family Farmers and Greenpeace Germany v. Germany, 00271/17/R/SP, Judgment 10/31/2019.

Friends of the Irish Environment v. Ireland, Judgment of High Court of Ireland, 2017 No. 793 JR, 07/31/2020.

Notre Affaire à Tous and Others v. France, Administrative Court of Paris, 03/02/2021.

Plan B Earth and Others v. The Secretary of State for Business, Energy, and Industrial Strategy, Court of Appeal, 01/20/2019.

Tătar v. Romania, Application No 67021/01, ECtHR, 27 January 2009, Judgment 10/31/2019.

The State of the Netherlands v. Urgenda Foundation, Court of Appeal of The Hague (CA), C/09/456689/ HA ZA 13-1396, 9 Oct. 2018. ECLI:NL:GHDHA:2018:2610.

Union of Swiss Senior Women for Climate Protection v. Swiss Federal Council and Others, No. A-2992/2017, Swiss Supreme Court.

Urgenda Foundation v. The State of the Netherlands, Case No. C/09/456689/ HA ZA 13-1396, 24 June 2015. ECLI:NL:RBDHA:2015:7196.

Ljubomir Z. Tintor

PhD Student, Faculty of Law, University of Belgrade, Serbia

e-mail: ljubomir.tintor@yahoo.com

SIGNIFICANCE OF THE CASE OF URGENDA FOR THE DEVELOPMENT OF CLIMATE LITIGATIONS IN EUROPE

Summary

The article comprehensively analyses the case of *Urgenda v. the Netherlands* as the first successful climate litigation in Europe. The article analyses the arguments on which the Dutch courts established state responsibility for human rights violations caused by the failure of the state in the implementation of policies to combat climate change. The significance of this case is pointed out not only for Dutch, but also for international law. The second part of the article will show how the Urgenda case affected climate litigation that began to appear before national courts across Europe. Through a comparative analysis of cases, it will be pointed out that there is uneven case law in climate litigation before national courts. It will be seen how the Urgenda case had an impact on the initiation of climate disputes and before the European Court of Human Rights. Particular attention is paid to the issue of the connection between the impact of climate change and the torture caused by the harmful effects of global warming, which was initiated before the European Court of Human Rights in Strasbourg. At the end of the article, the perspective of climate litigation is considered.

Keywords: climate change, climate litigation, the Urgenda case, human rights, European Convention on Human Rights.

Primljeno: 25. 2. 2021.

Izmenjeno: 6. 4. 2021.

Prihvaćeno: 30. 6. 2021.